

Commemoració del 50è aniversari de la mort de Freud

Freud i la psicoanàlisi, 50 anys després

Revista Catalana de Psicoanàlisi. Vol. VII/Num. 1

Joan Coderch
(Barcelona)

En commemorar el 50è aniversari de la mort de Freud em semblà oportú tenir en compte que una de les grans contribucions de Freud a la comprensió del psiquisme humà fou, precisament, el seu pensament entorn de la mort, és a dir, la conceptualització de la pulsio de mort com a manera d'explicar les manifestacions de l'agressivitat i les dificultats en el procés analític, especialment expressades aquestes darreres en la reacció terapèutica negativa, en les recidives de molts dels pacients, i en el mateix fet que tot ésser viu es dirigeix, inevitablement, cap a la mort.

Molts autors, entre ells E. Jones (1953) parlen de la intensa preocupació que Freud sentí sempre per la mort des de la seva joventut tal com es posa de manifest en les cartes a la seva xicota Marta Bernay i al seu metge personal M. Schur. Per part d'alguns s'ha vinculat aquest desasossec tocant a la mort, a la defunció del seu germà petit Julius, als vuit mesos, quan Freud en tenia dinou. Malgrat que els biògrafs de Freud no ens parlen de la reacció de la mare de Freud a la pèrdua del seu fill, basant-nos en aquest capficament de Freud per la mort, podem suposar que ella sofrí una pregona depressió i que no aconseguí fer una elaboració adequada del dol per la mort del seu bebè. La qual cosa explicaria que Freud, per la identificació primària que es produeix entre el nen i la mare, assumís com a propis el dol i la culpa per la mort del germà. Això podria aclarir aquesta inquietud de Freud enfront de la mort en tota la seva vida.

Sigui com sigui, el cert és que al llarg de la primera meitat de la seva obra, Freud exalta la vida, els instints de conservació, les pulsions eròtiques, la sexualitat, l'amor i el creixement. I és a partir de la publicació de "Mes enllà del principi de plaer" (1920) que Freud s'encara resoltament amb el problema de la mort. I ho fa amb tota la genialitat de què ell era capaç, elaborant i transformant les ansietats de mort i les ansietats depressives en una creació que donà a la psicoanàlisi nova vida, en permetre'ns comprendre molts aspectes del procés analític i del compor-

tament humà que fins llavors quedaven inexplicats. S'ha fet notar que aquest gir de Freud, des de l'interès per les pulsions sexuals i d'autoconservació cap a les pulsions de mort, destructives i agressives, fou degut no sols al propi procés d'envelliment, sinó també a la visió de les forces agressives i destructores que es desencadenaren en la primera guerra mundial, així com als sofriments que experimentà en la seva pròpia carn en patir per la sort dels seus fills a les trinxeres, i passar novament per la pobresa i les privacions que ja havia hagut de suportar en la seva joventut. Per altra part, molt s'ha discutit entorn de la influència que, sobre la hipòtesi de la pulsio de mort, tingueren la mort de la seva filla Sofia (1920), de forma inesperada a l'edat de 26 anys, i, poc després, del seu nét predilecte, Heinerle, el fill de Sofia (1923). Jones diu que aquesta fou l'única ocasió en què es veié plorar a Freud, i que si altres morts li causaren dolor, aquesta matà quelcom dins d'ell. Quant a la influència de la mort de Sofia, el mateix Freud intervingué en la discussió, per afirmar que quan morí Sofia ja havia acabat la redacció de "Més enllà del principi de plaer". En una carta a Eitingon del 16 de juny de 1920, Freud manifestà a aquest la seva por que es pogués establir alguna relació entre la mort de la seva filla i les seves teories sobre la pulsio de mort. En aquesta carta, Freud demana a Eitingon que doni testimoni que ell havia vist l'esbós pràcticament acabat, quan la seva filla Sofia estava encara en perfecte estat de salut. També, segons Jones, Freud insistí sobre la mateixa falta de relació en una carta adreçada a F. Wittels, un deixeble seu vienès. Sembla que tan gran interès per part de Freud per a fer veure la manca de connexió entre les seves teories entorn de la pulsio de mort i les seves pròpies circumstàncies personals, ens posa en relleu que ell mateix sentia la importància que els fets de la seva vida podien tenir en el desenvolupament de les seves idees.

Fos com fos, el cert és que les ansietats i preocupacions de Freud entorn de la mort foren elaborades i transformades, i li permeteren oferir-nos un esplèndid llegat a afegir al que ja ens havia donat en la primera meitat de la seva obra. Així, a partir d'aquest moment, les pulsions de mort s'afegiren a les de vida per tal de donar-nos una visió completa del funcionament psíquic dels éssers humans i del comportament d'aquests.

Cinquanta anys després de la seva mort, Freud continua essent per als psicoanalistes el pare admirat i idealitzat. Les diverses generacions de psicoanalistes s'han relacionat amb ell ambivalentment, perquè en tots nosaltres actuen, per pregones que hagin estat les nostres anàlisis didàctiques, les pulsions de vida i les pulsions de mort. Agraïm a Freud tot el que d'ell hem rebut, l'admirem i estimem pel seu geni i la seva grandesa d'esperit. Però, al mateix temps i en un nivell menys conscient o totalment inconscient, tenim respecte a ell tot els conflictes emocionals que ell ens ensenyà que sofreixen els nens enfront dels seus pares. El seu geni i la seva capacitat creadora ens provoquen enveja i produeixen en nosaltres una fonda ferida narcisista, perquè sabem que mai no arribarem a igualar la seva obra. És possible que aquesta ambivalència no ens deixi elaborar de manera adient el dol per ell. Això pot provocar una rivalitat que, en lloc d'estimular una competència sana i creadora, es desviï cap a una rebel·lió, amb el pretext de millorar suposades deficiències en l'obra de Freud, fer-la més assequible, abreujar les anàlisis, etc. A mi em sembla que en la major part d'aquestes rebel·lions, pretensament renovadores, hi batega la protesta contra aquest pare grandios, que, en morir, ens deixà una

càrrega massa pesada, massa aspra per a les nostres forces, que, d'alguna manera, tenim el dret d'alleujar. La rebel·lió inclou, també, la protesta per haver-nos abandonat. Altres vegades, l'ambivalència pot manifestar-se com a submissió infèrtil que junyeix a una repetició improductiva, anorreadora de noves idees i paralizzadora de la creativitat. Afortunadament, no sempre es cau en un o altre d'aquests dos extrems, i, sens dubte, en la comunitat psicoanalítica predominen les pulsions de vida que porten a una fructuosa identificació amb l'esperit investigador de Freud i, conseqüentment, a la recerca constant de vies i maneres d'anar desenrotllant les nombrosíssimes idees que es troben apuntades al llarg de la seva extensíssima obra, sense abandonar els principis fonamentals de la psicoanàlisi. Però crec que, certament, hem de ser amatents a diferenciar, davant de pressuposades noves perspectives que se'ns poden oferir, allò que hi ha de vertadera continuació enriquidora de l'obra de Freud, d'allò que és tan sols una rivalitat envejosa que porta a un carreró sense sortida —recordem tantes teories aparentment innovadores que han acabat en un inamovible atzucac— o a quelcom completament allunyat de la psicoanàlisi freudiana.

Així, doncs, penso que l'Associació Psicoanalítica Internacional, promoguda per Freud el 1908, s'ha mogut fonamentalment amb l'empenta de les pulsions de vida, feraces i productives, ampliant i desenvolupant les idees originals de Freud. Ben conegudes són les aportacions dels deixebles més directes de Freud (K. Abraham, S. Ferenczi, A. Freud, E. Jones, etc.) els quals, a llur torn han donat lloc a noves generacions de clínics i investigadors de la psicoanàlisi, tots d'ells de vigorosa inspiració freudiana. La teoria de la libido, proposada en els "Tres Assaigs de Teoria sexual" (1905) fou desenrotllada i completada posteriorment per K. Abraham (1924), que ens donà a conèixer les fases més primerenques del desenvolupament sexual infantil, així com la vinculació d'aquest amb les relacions d'objecte. Però fou Freud el que descobrí la sexualitat del nen, i inspirà la investigació de la sexualitat infantil des del mateix moment del naixement. És evident que les obres importants d'Anna Freud i de Melanie Klein s'enllacen amb els treballs de Freud sobre aquest tema. Melanie Klein rebé, des dels seus inicis, la influència dels analistes Abraham i Ferenczi, tan vinculats a l'obra de Freud. La de Klein es continua amb la de W.R. Bion i D. Meltzer. La concepció estructural establerta per Freud en "El Jo i l'Allò" (1923), prosseguida després en "Inhibició, Síntoma i Angoixa" (1926), donà lloc al corrent de la psicologia del jo, i produí treballs com els d'Anna Freud i H. Hartmann, així com els d'E. Jacobson i H. Kohut sobre psicologia psicoanalítica del jo i del self, aquesta darrera més directament inspirada en el treball original de Freud sobre el narcisisme de 1914. Tots aquests autors, que tant han contribuït als avanços de la psicoanàlisi, subratllen la relació de llurs treballs amb el pensament de Freud, a vegades recollint i desenvolupant idees que aquest darrer deixà esbossades per manca de temps, amb la intenció de continuar investigant sobre elles. En tots els treballs veritablement enriquidors que han promogut avanços en la ciència psicoanalítica, malgrat el grau d'originalitat que puguin tenir, hi trobem un sòlid arrelament en els conceptes freudians, palesat de forma indiscutible i reconegut pels mateixos autors.

La psicoanàlisi d'avui en dia es revela esponerosa i florent, i ocupa un lloc important en el moviment científic contemporani. Això és admès pels mateixos que creuen valuós i necessari dedicar gran part de llurs esforços a criticar-la (A.

Grünbaum, K. Popper, etc.) El nombre de Societats i de Grups d'Estudi afiliats a l'Associació Psicoanalítica Internacional, tal com s'ha pogut comprovar en el darrer Congrés celebrat a Roma l'estiu de 1989, creix constantment, com també augmenta el nombre d'estudiants en els diversos Instituts de les Societats dedicats a la formació dels futurs psicoanalistes. Crec que en el moment actual s'observa un fort increment d'interès a estudiar l'obra de Freud, i que hom hi cerca les bases sòlides i segures per aprofundir la investigació teòrica i clínica.

Cinquanta anys després de la mort de Freud, podem preguntar-nos quin és el paper que la figura de Freud, i ara em refereixo a Freud com a persona, ha representat i continua representant en la comunitat psicoanalítica, i, per tant, en el creixement i desenvolupament de la psicoanàlisi. Per a entendre-ho, hem de tenir en compte que, a través de la lectura de les obres de Freud, el candidat a psicoanalista arriba a un grau considerable d'identificació amb el pensament conscient i obertament expressat de Freud. A causa de l'estudi dels nombrosos somnis del propi Freud descrits i analitzats en "La interpretació dels Somnis" (1900), i en l'explicació dels quals es passa del contingut manifest al contingut latent, el futur psicoanalista també s'identifica amb els impulsos libidinals i agressius, inconscients i preconscious de Freud, és a dir, amb les capes més fondes de la seva personalitat. A això cal afegir que en les seves obres Freud no ens parla dels seus descobriments només de manera objectiva i impersonal, sinó que ens mostra els seus dubtes, les seves expectatives, les seves decepcions, el seu optimisme i el seu pessimisme, en una paraula, ens mostra constantment la seva personalitat. Tot això fa que els analistes ens identifiquem plenament amb una figura idealitzada, pare i mestre a la vegada. Si predomina la rivalitat, l'odi i l'enveja es pot produir una revolta contra aquesta identificació.

És evident que aquesta identificació amb la figura idealitzada de Freud per part de la comunitat psicoanalítica, i també individualment per part de cada un dels seus membres, ha influït molt en el manteniment de l'equilibri psíquic de cada un dels psicoanalistes i en la cohesió d'aquesta comunitat. A nivell individual, es constitueix un ideal del jo, que ajuda a rehabilitar l'estabilitat pertorbada per les frustracions que constantment sofreix l'analista en el curs de les anàlisis que porta a terme. A nivell de grup, sabem, pel mateix Freud, que l'ideal del jo, compartit amb els altres membres del grup, és el nucli que aglutina i evita la dispersió, i que vincula els membres entre ells per llaços emocionals. En el cas de la psicoanàlisi, aquest ideal del jo compartit fa que en la major part dels casos —amb les naturals excepcions— les noves idees i descobriments siguin integrats en el cos general de coneixements, en lloc de provocar la disgregació i la formació de grups aïllats. És ben cert que dins de la comunitat psicoanalítica coexisteixen diferents escoles i corrents de pesament, però és gràcies a aquest compartir la identificació amb el pare i mestre, que poden conviure dins de la mateixa Associació Psicoanalítica Internacional i participar dels mateixos principis bàsics, tant en la teoria com en la tècnica. I aquí cal remarcar un punt molt important, el del sentiment de continuïtat, i per tant d'identitat, de la comunitat psicoanalítica. El sentiment de continuïtat per part de la comunitat psicoanalítica, la persistència d'una veritable identitat que en el que és essencial roman invariable, a despit dels canvis produïts pel seu mateix creixement i pel desplegament de noves idees i orientacions, és una pre-condició necessària per a la salut del grup i per a la seva productivitat i

capacitat creadora. Anàlogament la fermesa de la pròpia identitat, malgrat les variacions circumstancials, dins dels termes d'una vida singular, dóna raó del rendiment i l'originalitat del subjecte. Suposant que aquest procés es desplegués a la inversa, si el sentiment de continuïtat de la comunitat psicoanalítica es perdés, els analistes no se sentirien prou segurs i estimulats a través de llur participació en una identitat de grup, i perdrien la noció de pertànyer a un cos vivent que creix en coneixements científics, al qual ells mateixos contribueixen. Sens dubte, tampoc no podrien suportar les formidables tensions a què són sotmesos en l'interjoc transferència-contratransferència, durant els tractaments psicoanalítics que porten a terme, així com no resistirien les pressions externes que constantment incideixen sobre d'ells. Esmentem entre aquestes, les crítiques radicals i impermeables al diàleg per part d'alguns sectors de la ciència, les escomeses de grups autodenominats psicoanalítics, les confusions de la psicoanàlisi amb la psicoteràpia, l'exigència d'abandonar el rigor metodològic i el criteri de rebaixar la tècnica i la teoria a un nivell pretesament més assequible, els intents de barrejar la psicoanàlisi amb determinats moviments o modes cultural-lingüístics, l'intrusisme professional, etc.

És evident que poden derivar-se alguns perills del fet que els analistes estableixin forts llaços entre ells a través de compartir una idealitzada imatge internalitzada de Freud. Un d'ells pot ser una tendència a la conformitat, en virtut de la qual totes les idees noves són vistes amb suspicàcia, perquè s'experimenten com a potencialment disruptives del grup. La resposta contrària consisteix a donar la benvinguda a qualsevol teoria aparentment renovadora, no perquè el que ho fa està convençut de la seva bondat, sinó perquè és utilitzada com un instrument al servei de la rivalitat i les pulsions agressives. Un altre efecte desfavorable pot aparèixer com a conseqüència del fet que la intensa libidinització de la imatge internalitzada i compartida amb el grup com a ideal del jo, dóna lloc a un drenatge excessiu de les pulsions de vida en el sentit de mantenir la cohesió de grup i produir unes condicions desfavorables per a la creació individual. Però aquests i altres perills poden ser evitats gràcies a dues orientacions a què tot seguit al·ludiré.

Crec que per tal d'aconseguir en el futur el creixement harmoniós i fructífer de la psicoanàlisi, i evitar, alhora, els riscos que provenen de l'ambivalència i destructivitat que existeixen en tot ésser humà, inclosos els psicoanalistes, i els perills que deriven de les pressions extraanalítiques, hi ha dos camins a seguir. Un d'ells consisteix a aplicar tot el rigor metodològic i científic possible, tant en la clínica com en la investigació psicoanalítica. Els nostres treballs, fonamentats en l'acurada observació de les dades, metòdicament recollides en la situació clínica i avaluades segons els procediments que ens ensenya la filosofia de la ciència, ens han de permetre situar la psicoanàlisi en el lloc que li correspon entre les ciències empíriques. Aquest fou sempre el criteri de Freud, i seguint-lo restarem, per tant, fidels al que ell ens va ensenyar. A través d'aquest rigor metodològic, que és un dels grans llegats que Freud ens deixà, la psicoanàlisi ha de quedar clarament diferenciada de mistificacions, de la literatura pseudo-analítica, de confusions de tota mena. L'altre camí per a preservar la puresa de la psicoanàlisi i fomentar-ne el floriment frondós és el de l'adequada transmissió de la psicoanàlisi, és a dir, l'ensenyament als futurs psicoanalistes. Però d'aquests dos temes ens en parlaran els dos següents oradors, els Drs. Josep Beà i Rafael Cruz.